

MUNAQQIDNING TERAN NIGOHI

Quvvatova Dilrabo Habibovna,

BuxDU professori, f.f.d.

Email: dilrabo68@mail.ru

O‘roqova Nafosat Yoriyevna,

BuxDU dotsenti, (PhD)

Email: uroqovanafosat26@gmail.com

Annotatsiya. XX asr o‘zbek adabiyotshunosligi va tanqidchiligi taraqqiyoti akademik Baxtiyor Nazarov nomi bilan chambarchas bog‘liq. Uning qator monografiyalari, risola va maqolalarida badiiyat masalalari, ijodkor mahorati va individualligi singari jihatlar nihoyatda chuqur va teran yoritilgan. Munaqqidning “Hayotiylik – bezavol mezon” kitobi shu silsilada alohida o‘ringa ega. Maqolada olimning ushbu kitobdagi ilmiy-nazariy qarashlari o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: o‘zbek tanqidchiligi, munaqqid, badiiylik mezoni, satira, mahorat qirralari, shakl, mazmun, uslub, individuallik.

Аннотация. Развитие узбекского литературоведения и критики XX века тесно связано с именем академика Бахтияр Назарова. В его монографиях, брошюрах и статьях глубоко освещаются вопросы художественности, мастерства и индивидуальности писателя. Особенно значимое место в этом ряду занимает труд учёного «Жизненность – непреходящий критерий». В данной статье рассматриваются научно-теоретические взгляды автора, изложенные в указанной книге.

Ключевые слова: узбекская критика, литературный критик, критерий художественности, сатира, грани мастерства, форма, содержание, стиль, индивидуальность.

Abstract. The development of Uzbek literary studies and criticism in the 20th century is closely associated with the name of academician Bakhtiyor Nazarov. His monographs, brochures, and articles provide profound insights into the issues of artistic expression, literary mastery, and the individuality of writers. Among his works, the study “Vitality – an Everlasting Criterion” occupies a special place. This article examines the scholar’s scientific and theoretical views presented in this book.

Keywords: Uzbek literary criticism, literary critic, criterion of artistic value, satire, facets of mastery, form, content, style, individuality.

Adabiyotshunos olim, zukko munaqqid, akademik Baxtiyor Nazarov tadqiqotlari XX asrning ikkinchi yarmidan hozirgacha bo‘lgan o‘zbek tanqidchiligida salmoqli o‘rin egallaydi. Olimning turli yo‘nalishdagi adabiy qarashlari adabiyotshunoslar diqqat markazida bo‘lib kelgan. Bu hodisa munaqqidning adabiyot olamida hamisha o‘z aytar so‘zi bo‘lganligi va uning fikr-mulohazalari ahamiyatga molik ekanligini ko‘rsatadi.

B.Nazarov “Bu sehrli dunyo”, “Hayotiylik – bezavol mezon”, “Olim madaniyati”, “Mehr kuychisi”, “G‘afur G‘ulom olami”, “O‘zbek tanqidchiligi. G‘oyaviylik. Metod. Qahramon” nomli o‘nga yaqin risola va monografiyalari; taqriz, suhbat, maqola va portret maqolalarida XX asr o‘zbek adabiyoti tarixi, adabiyot nazariyasi, hozirgi adabiy jarayon va adabiy tanqid masalalariga doir qimmatli fikr-qarashlarini bayon etgan. Shuningdek, zabardast olim A.Qodiriy,

Fitrat, Cho‘lpon, G‘.G‘ulom, Oybek, H.Olimjon, A.Qahhor kabi yangi adabiyot darg‘alarining asarlarini tahlil qilib, estetik qarashlarini ifoda etgan; A.Oripov, R.Parfi, H.Xudoyberdiyeva, U.Azim, S.Salimov, M.Kenjabek singari shoirlar she‘rlarini badiiylilik mezonlari asosida tadqiq etgan.

Olimning, ayniqsa, G‘.G‘ulom ijodi bilan bog‘liq izlanishlari katta qiziqish uyg‘otadi. “G‘afur G‘ulom olami”, “Hayotiylik – bezavol mezon” kitoblarida shoir ijodiga turli tomondan yondashilganki, bu hodisa munaqqidning mahorat qirralarini yanada kashf etilishiga imkon yaratgan.

Badiiylilikning hayotiylik bilan aloqadorlikdagi muammolarini nazardan o‘tkazishga qaratilgan mulohazalar aks etgan kitob – “Hayotiylik – bezavol mezon”da “Ustozlar tajribasi – mahorat maktabi” nomli qism mavjud bo‘lib, dastlab unda o‘zbek tanqidchiligining shakllanish davri bo‘lgan 20-30-yillarga e‘tibor qaratiladi: “O‘zbek tanqidchiligi 20-30-yillarda hozir biz bilgan ma‘nodagi an‘analariga ega emas, inqilobgacha hozir biz bilgan ma‘nodagi professional munaqqidlarimiz ham yo‘q hisobi edi. “Majolis un-nafois” tipidagi asarlar nechog‘lik katta ahamiyatga ega bo‘lmasin, ularning keng xalq ommasi va ijodkorlarga ta’sir doirasi ancha cheklangan, Sharq klassik an‘analariga binoan poetik asarlar doirasida ilgari surilgan adabiy-tanqidiy fikrlar hozirgi ma‘nodagi tanqidchilik o‘rnini bosolmas, inqilobgacha Turkistonda vujudga kelgan matbuot sahifalaridagi adabiy tanqidchilik ham endigina tetapoya bosqichda edi” [1, 17]. Ushbu kuzatishlar asosida munaqqid 20-30-yillar o‘zbek tanqidchiligining shakllanishi va jadal rivojida muhim rol o‘ynagan omillarni yoritib bergan. Qolaversa, hozirgi tanqidchiligimizda e‘tibor berilmay kelinayotgan G‘.G‘ulomning ayrim maqolalarini tilga olib, munaqqidga munaqqidning nigohi nuqtayi nazaridan munosabat bildirgan. Uning ijodida yirik fundamental tadqiqotlar va nazariy ishlar bo‘lmasa-da, 20-30-yillar o‘zbek tanqidchiligi

shakllanishi va rivojlanishidagi o'rni beqiyosligini misollar bilan dalillagan; adabiyotshunos olim va tanqidchi sifatida bo'y ko'rsatgan asosiy fazilatlarini jangovarlik, hozirjavoblik, nuqtadonlik, targ'ibotchilik, tashviqotchilik va tadqiqotchilikning o'zaro uyg'unlashuvida namoyon bo'lganligini ta'kidlagan.

Darhaqiqat, G'.G'ulomning kichik-kichik maqolalarida davrning muhim masalalari o'z aksini topgandi. 20-yillar adabiyotimizdagi muhim muammolardan biri eskilik sarqitlarini fosh etish bo'lgan. A.Qodiriy va G'.G'ulom kabi ijodkorlarning bu davrda satiraga yanada ko'proq ahamiyat berishlari shu bilan izohlanishi bejizga emas. Munaqqid bir o'rinda: "Bizning satirik asarlarimiz maslakdoshlarimizni kuldirib, "g'ayri unsurlarga o'lim zarbasi berishi, ular bilan qat'iy kurash olib borish vazifasini gardaniga" olishi lozim, deb yozadi u 1928-yilgi maqolalaridan birida. Bu badiiy adabiyotimizning ham, tanqidchiligimizning ham shakllanish davri uchun zarur gap edi" [1, 20], – deb yozadi. Bu kabi mulohazalar kitobxon ko'z oldida G'.G'ulomning tanqidchilikdagi uslub qirralarini namoyon etishda g'oyat muhim omil hisoblanadi. Binobarin, shoir va adib sifatida tanilgan ijodkorning o'zbek tanqidchiligidagi faoliyati borasida ma'lumotlar kam va bori ham deyarli o'rganilmagan edi.

Bundan tashqari, B.Nazarov G'.G'ulomning birinchilardan bo'lib kinotanqidchilikni boshlab berganligini, boshlaganda ham, ancha teran fikr yuritgan munaqqidlarimizdan biri ekanligini kashf etdi: "U 1929-yilda ikki filmga taqriz yozadi. Birinchisi, "Baxtli xalq" filmi, ikkinchisi Amerika kinematografiyasiga mansub "Uchuvchi baxt" filmidir" [1, 20]. Garchi ushbu taqrizlarda sho'ro davridagi qarashlar, mafkuraviy yondashuvlar sezilib tursa-da, bu qarashlar o'zbek tanqidining shakllanishi, taraqqiyoti uchun muhim edi.

"Hayotiylik – bezavol mezon" kitobidagi ushbu tadqiqotda 20-yillarning oxiri – 30-yillarning boshlarida o'zbek poeziyasida juda balandparvozlikka

berilib ketgan she'rlar ko'p yaratilganligi, G'.G'ulom adabiy jarayondagi bu kamchilikka tanqidchilikning e'tiborini qaratgan dastlabki olimlarimizdan bo'lganligi ham yoritilgan: "Aksar shoirlarimiz, – deydi u "Proletariatning har bir ijodi bir ilhom" (1931) nomli mo'jazgina maqolasida, – zavodlarning baland trubalari uchiga qarab she'rlar yozadilar, aslida tuzumning buyukligini, ulkan qurilishlar, inshootlarning mohiyatini ko'kka ko'tarilgan trubalarning uchidan emas, yerdagi gigantlarning, ya'ni odamlarning ichidan qidirmoq kerak. 1931-yilda aytilgan bu fikr adabiyot uchun ham, tanqidchilik uchun ham nihoyatda zarur edi" [1, 22]. Darhaqiqat, 30-yillarda rus adabiyotida insonning o'zidan ko'ra uning mehnatini madh etish, yaratgan narsasini kuylash, bor e'tiborni moddiyatga qaratish tendensiyasi shakllandi va bu, o'z navbatida, o'zbek adabiyotiga ham ta'sirini o'tkazmay qolmadi. Badiiy asarlarni kuzatadigan bo'lsak, bunday an'ana istiqbolgacha bo'lgan davrda yaratilgan ko'pgina asarlarda ko'zga tashlanadi. Mustaqillik yillari va undan keyin yaratilayotgan asarlarda ham shakl, ham mazmun yangilanishlari yuzaga keldi. Ijodkorlarimizning mohiyatni poetik idrok etishlari, olamga estetik munosabat uslub va individuallik bilan bog'liq tub o'zgarishlarni ham maydonga chiqardi.

Ko'rinadiki, akademik Baxtiyor Nazarov "Hayotiylik – bezavol mezon" kitobida o'tgan asrning 20-30 yillari adabiy hayoti haqida fikr yuritgan. Shu bilan birga, olim G'.G'ulomning munaqqidlik mahoratini ayrim maqolalari orqali ochib bergan. Ayniqsa, akademik shoirning satira va kinotanqidchilik borasida bildirgan fikrlariga munosabat bildirgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Назаров Б. Хаётийлик – безавол мезон. – Тошкент: Ёш гвардия, 1985. – 218 б.

2. Назаров Б. ва бошқалар. Ўзбек адабий танқиди тарихи. – Тошкент: Тафаккур қаноти, 2012. – 396 б.
3. Каримов Н., Мамажонов С., Назаров Б. ва бошқалар. XX аср ўзбек адабиёти тарихи. – Тошкент: Ўқитувчи, 1999. –Б. 226.
4. Quronov D. Adabiyot nazariyasi asoslari. – T.: Navoiy universiteti, 2018. – 376 b.